

IMPORTURI DE VASE DE STICLĂ SUFLATE ÎN TIPAR DESCOPERITE ÎN NECROPOLELE TOMISULUI

V. LUNGU, C. CHERA

Oferind un vast câmp de investigație, necropolele tomitane se prezintă ca o ecuație extrem de complexă, ale cărei „necunoscute” se cer a fi dezlegate de pertinente și minuțioase cercetări arheologice. De aceea, săpăturile arheologice de salvare din ultimul deceniu s-au concentrat, cu precădere, în zona *extra muros* a cetății Tomis, în zonele unde altădată se întindeau „câmpurile lui Charon”¹. Desigur, problematica ce rezidă din cercetarea necropolelor anticului Tomis este extrem de variată, iar materialul arheologic provenit din numeroasele complexe funerare, bogat și nu de puține ori spectaculos. Fapt pentru care ne propunem a aduce la cunoștința specialiștilor o mică parte din imensul material arheologic recuperat din contexte arheologice bine înregistrate și studiate. Este vorba, mai precis, de mai multe vase de sticlă suflate în tipar, cu valoare de unicat pentru țara noastră. Recipientele se integrează categoriei de lux a materialului vitric, fiind ca număr destul de reduse în întreg Imperiul Roman.

Descrierea vaselor. Vom începe cu un frumos pahar de formă conică, a cărui suprafață este împărțită în patru registre de către patru colonete, având în partea superioară câte un triunghi simplu. Toate registrele cuprind câte o figură în relief, ce stă pe o linie trasată de jur-împrejurul vasului, chiar sub baza coloanelor. Dimensiunile: I = 12 cm, D. gurii = 6,4 cm, D. fund = 4,6 cm.

Vom individualiza fiecare figură de pe pahar, notându-le cu siglele A, B, C, D, urmând direcția în care privesc (fig. 1, 2). Inv. 35842.

Figura A: Un tânăr nud, cu părul scurt, purtând o hlamidă ce se poate vedea peste umărul stâng, stă în profil, sprijinindu-și greutatea pe piciorul drept, stângul fiind ușor flexat. În palma stângă, ținută la nivelul

¹) V. Lungu, C. Chera, în Pontica 15, 1982, p. 175–201; C. Chera, V. Lungu, în Pontica 16, 1983, p. 217–231; *idem*, în Pontica 17, 1984, p. 109–131; *idem*, în Pontica 18, 1985, p. 203–215; V. Lungu, C. Chera, *op. cit.*, p. 215–235; *idem*, în Pontica 18, 1986, p. 89–115.

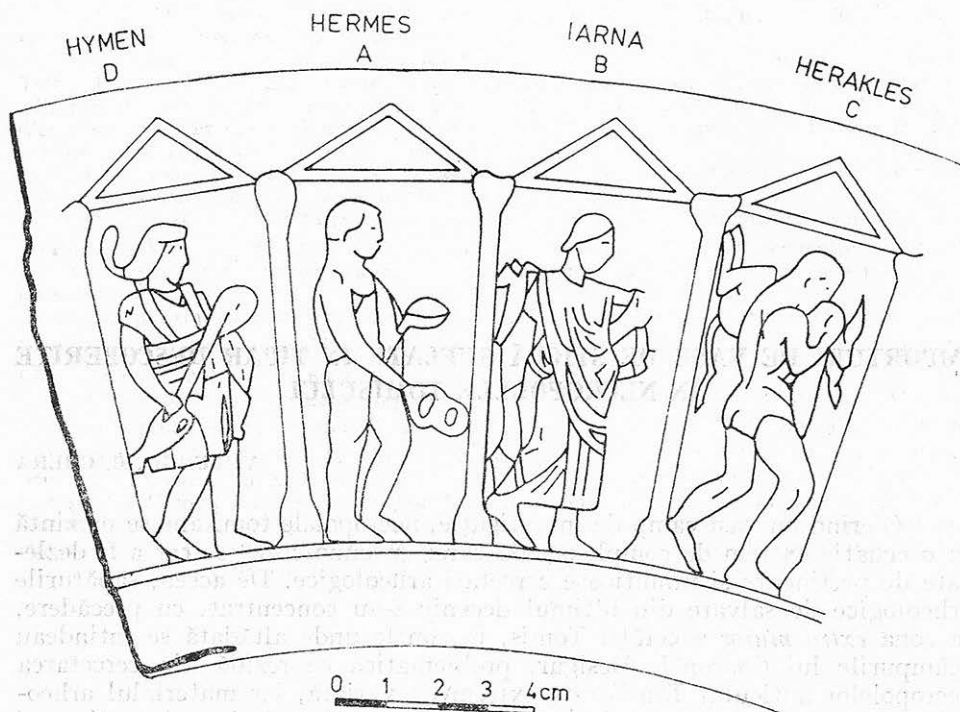

Figura 1

pieptului, se află o broască țestoasă; în mâna dreaptă, ținută în jos, de-a lungul șoldului, ține un caduceu. Claritatea trăsăturilor faciale este destul de vagă, ca de altfel și la restul figurilor.

Figura B: Pare a fi un personaj feminin, îmbrăcat într-un chiton lung, cu un himation peste el, având probabil o căciulă sau o panglică pe cap. Se află în mișcare, cu piciorul stâng pe sol, iar cel drept, ușor îndoit, se sprijină în degete. Brațul stâng este îndoit din cot pentru a ține un toiag pe umăr, la ale cărui capete se află suspendate două animale: în față, o pasăre moartă, iar în spate un iepure, de asemenea mort.

Figura C: Un bărbat nud, în mers, cu picioarele îndoite datorită greutății pe care o poartă — un vițel întors, deasupra umărului stâng. Atitudinea sa, foarte încordată, ne determină să credem că animalul este viu, și probabil se zbate. Partea din față a vițelului atârână până la nivelul abdomenului, iar picioarele din spate se află în zona umărului stâng, cu coada atârânănd.

Figura D: O figură îmbrăcată într-un chiton lung, până la genunchi, cu o chlamis deasupra lui, pășește cu greutatea pe piciorul stâng, dreptul sprijinându-se pe vârfuri. În mâna dreaptă, lăsată în jos, ține o amforetă, pe când stânga, ridicată, ține un toiag. Părul este împletit la spate într-o coadă.

Asemenea vase au fost numite, în unele cazuri, „paharele zeilor“, după figurile care apar în relief, deși acest apelativ nu pare convingător. Se cunosc mai multe pahare de acest gen, la care se adaugă și exemplarul din Tomis. Reprezentările de pe pahar sunt cele mai interesante și vom încerca să le identificăm, folosindu-ne de analogiile cele mai edificatoare găsite în urma investigării literaturii de specialitate.

În studiul său asupra unui pahar (identic cu cel de la Tomis), provenit dintr-un mormânt descoperit la Cyzic (Turcia), Paul Wolters a identificat în cele patru registre ale recipientului următoarele personaje: Hermes (A), Hora Toamnei (B), Hercules (C), Hymen (D). Carol Robert dă însă o altă interpretare figurilor în relief aflate pe pahar în registrele B și C și anume: Hermes (A), Iarna (B), „purtător de vițel“ (C), Hymen (D). Această interpretare a fost acceptată și de alți cercetători ca Von Rohden și Winnefeld. De acord cu aceste interpretări, Reinach consideră pe așa-zisul „purtător de vițel“ ca fiind de fapt Herakles, chiar fără pielea de leu. În lucrarea sa, George Hanfmann ajunge la următoarea interpretare iconografică: Hermes (A), Herakles (C), Iarna (B), dar identifică figura din registrul D cu Vara sau Primăvara².

O parte din figurile existente pe paharul din Tomis apar și pe alte obiecte de artă. Astfel, pe o gemă aflată la British Museum apare figura lui Hermes, iar pe o alta, din Cipru, personificarea Iernii. Pe altele este redată, până la identitate, figura „purtătorului de vițel“ (Herakles). Pe o cupă cu figuri în relief de la München îi întâlnim pe Hermes și Herakles, iar pe un puteal de la Roma apar foarte clar Iarna și din nou, Herakles³.

Figura 2

²) Pentru sinteza interpretărilor de aici, vezi mai pe larg studiul lui Gladys Weinberg în *Journal of Glass Studies*, 14, 1972, p. 33–38.

³) *Ibidem*, p. 37; vezi alte exemplare identice la Donald M. Bailey, în *Journal of Glass Studies* 34, 1992, p. 27–34, fig. 1–3, 13.

Ținând cont de aceste analogii, noi optăm pentru următoarea interpretare a figurilor de pe pahar:

A: Hermes cu caduceul și broasca țestoasă;

B: Iarna;

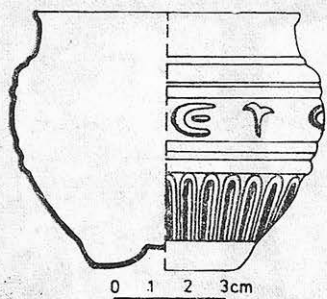
C: Herakles;

D: Hymen.

Al doilea vas pe care îl prezentăm este o cupă de formă aproximativ semisferică, buza înaltă, ușor evazată și corpul împărțit în două registre prin câte două dungi rotunjite. Registrul superior conține inscripția, parțial lizibilă, ΕΥΦΡΑ [IN]ΟΥ Ε[Φ]ΩΠ[Α]ΡΕΙ, iar cel inferior un decor ornat din palmete înguste; fundul vasului este proeminent, inelar, concav. Dimensiuni: I = 6,9 cm, D = 8,5 cm. Fig. 3. Inv. 38111.

Întregirea inscripției s-a făcut după exemplare de vase identice care prezentau aceeași inscripție⁴. Notăm aici pe cele din Agora Atenei, Panti-kapaeum și Antikyra (Grecia)⁵. Revenind la inscripție, aceasta se traduce prin: „Fii bucuros că ești prezent (că exiști)!”. Vase cu această inscripție, identice cu cele dela Tomis, ne sunt documentate și la Smirna, nordul Africii, la Olbia și Kerci⁶, în Cîrpu și la Cremona⁷.

Cel de-al treilea obiect din categoria materialului vitric prezentat este o sticlă polifațetată suflată în tipar bivalv. Pe laturile frontală și dorsală se află câte două cercuri concentrice, iar pe gâtul vasului o tortiță de culoare albastră; sticlă are culoare violacee. Dimensiuni: I = 7,6 cm. Fig. 4. Inv. 31972.

ΕΥΦΡΑΙΝΟΥΕΦΩΠΑΡΕΙ

Figura 3

⁴) Journal of Glass Studies 16, 1973, p. 187, fig. 5.

⁵) Murray McClellan, in Journal of Glass Studies 25, 1983, p. 74–75, fig. 5.

⁶) J. Price, in Bulletin de L'association internationale pour l'histoire du verre 8, 1977–1980, Liège, p. 46–47, fig. 14.

⁷) D. B. Harden, in Journal of Roman Studies, 23, 1935, 2, p. 174–175.

Constituind un obiect de lux, ca și paharul cu scene mitologice sau cupele cu inscripții, astfel de sticlute erau folosite la păstrarea parfumurilor, raritatea lor fiind confirmată și de descoperirile arheologice. Exemplare identice se mai află în colecția Oppenländer⁸ și în cea a Muzeului Ermitaj⁹.

Al patrulea recipient este un superb vas piriform, cu gura pâlnie și câteva fire de sticlă înfășurate pe gât; fundul este inelar, bine profilat și concav. Pe corp, în zona diametrului maxim, au fost aplicate mai multe pastile din pastă de sticlă, asemănătoare unor nasturi. Ca și vasul precedent, acesta avea aceeași destinație, parfumul fiind păstrat în micuța amforetă cu două tortițe din interior. Dimensiuni: I = 18,5 cm, D max = 9,8 cm. Fig. 5. Inv. 33910.

Vase asemănătoare ne sunt cunoscute în Imperiu¹⁰, dar în număr extrem de redus.

Bolul cu „coaste“ verticale pe pansă, buza dreaptă și fundul inelar concav este ultima piesă pe care o prezentăm. Boluri asemănătoare ne sunt documentate pe o arie mai vastă a Imperiului. Analogiile găsite, cât și contextul arheologic încadrează piesa în discuție la jumătatea sec. I d.Chr.¹¹ Fig. 6. Inedit.

Figura 4

⁸) Axel von Saldern și colab., *Gläser der Antike*, Sammlung E. Oppenländer, Mainz am Rhein, nr. 437, p. 147.

⁹) N. Kunina, *Soobščenia gosudarstvennogo Ermitaja*, 38, Leningrad, 1974, p. 83, fig. 1/3.

¹⁰) *Kulturgeschichte der Antike, Rom*, vol. 2, Berlin, 1982, p. 500, fig. 192.

¹¹) C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen/Djakarta, 1957, p. 35; J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass In the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975, nr. 636.

Incadrare cronologică. În datarea vaselor prezentate aici putem opera cu două elemente importante, și anume: contextul arheologic în care au fost găsite piesele și analogiile evidențiate. În privința paharului cu scene mitologice putem avansa ca datare a doua jumătate a sec. I. d.Chr.

Cupele purtând inscripția ΕΥΦΡΑ|ΝΟΥ ΕΦΩΠΑΡΕΙ pot fi plasate, cronologic, în a doua jumătate a sec. I și prima jumătate a sec. II. Un exemplar identic a fost recuperat dintr-un mormânt de pe insula Siphnos, datat cu monedă în jurul anului 75 d. Chr., iar altul, fragmentar, provine de pe fundul unui puț din Agora Atenei, datat în sec. II d. Chr. Aceeași datare ne este oferită și de D.B. Harden¹².

Sticluța polifațetată din colecția Oppenländer se datează în sec. I d. Chr. dar exemplarul nostru, găsit într-un mormânt de înhumatie, se încadrează în prima jumătate a sec. II d. Chr.

Pentru vasul de sticlă cu amforetă în interior — în lipsa unor analogii ferme — am apelat la contextul arheologic, care indică o datare în sec. II d. Chr.

Toate piesele din sticlă prezentate au fost realizate în tehnica suflării în tipar. Lăsând la o parte știrea lui Pliniu despre inventarea sticlei la gurile râului Belus¹³, data și locul inventării tehnicii de suflare a sticlei au generat

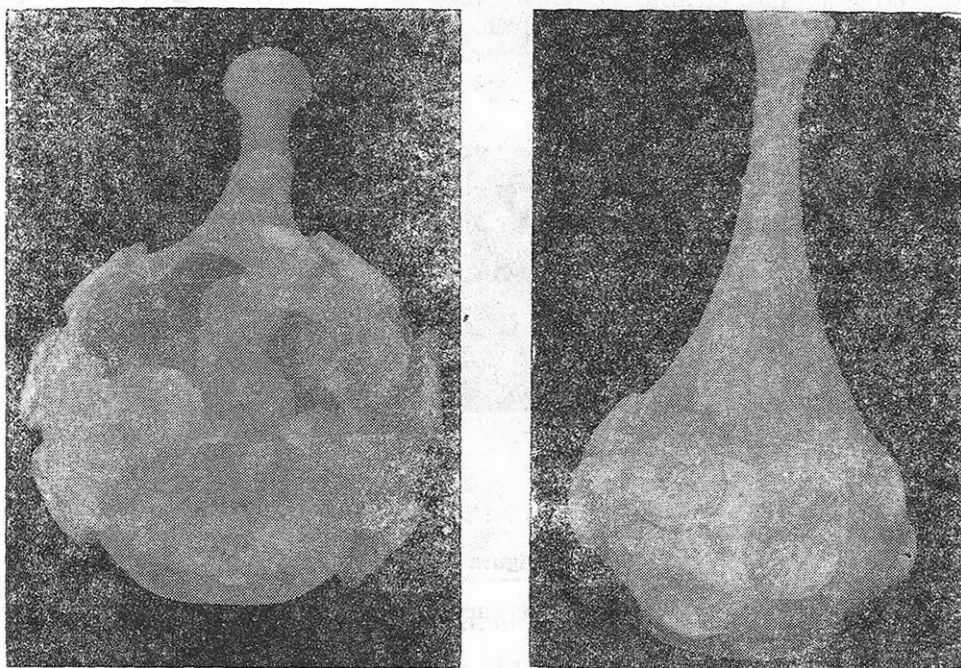

Figura 5

¹²) D.B. Harden, *op. cit.*, p. 180—181.

¹³) Murray Mc Clellan, *op. cit.*, p. 71.

discuții ample în rândul specialiștilor, ajungându-se totuși la soluții finale. În general, se acceptă că tehnica aceasta a putut lua naștere aproximativ în a doua jumătate a sec. I d.Chr. Recentele descoperiri de sticlă suflată de la En-Gendi (Israel) în contexte arheologice din jurul anilor 50 d. Chr. ar sugera o origine răsăriteană a noii tehnici¹⁴. Aceasta devansează cu aproximativ 75 de ani mai dificilul procedeu de suflare în tipar. Noua tehnică a luat, se pare, amploare pe coasta levantină, lucru ce poate fi argumentat cu faptul că meșterii sticlari care și-au pus semnătura pe vase suflate în tipar, au adăugat și toponimul „SIDONIUS”. O dovadă în plus a sorgintei răsăritene a acestui gen de vas o constituie și expresia „ΜΝΗCΘΗ Ο ΑΓΟΡΑΖΩΝ” = „să fie amintit cumpărătorul”, care apare alături de semnătura meșterului. De pe coasta Levantului tehnica amintită se va răspândi în Grecia, Italia, pe coastele Mării Negre, precum și în alte părți ale Imperiului Roman timpuriu¹⁵.

Figura 6

Nefiind produse locale, vasele de sticlă au ajuns la Tomis cu siguranță pe calea schimburilor comerciale. Asupra originii lor răsăritene nu există nici un dubiu, mai dificilă fiind atribuirea lor uneia sau alteia dintre zonele de producție. Totuși, paharul cu iconografie mitologică este un produs al unei oficine din Asia Mică, gândindu-ne la faptul că majoritatea lor provin din această regiune. Sticluța polifacetată aparține, ca și cea din colecția Oppenländer, unui atelier sirian, exporturile siriene având o pondere mare pe coasta nordică și vestică a Mării Negre (Pantikapaeum, Olbia etc.). Și cupele purtând inscripția ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ ΕΦΨΠΑΡΕΙ sunt de atribuit, în primul rând, unui atelier sirian, nefiind însă exclusă nici posibilitatea apartenenței lor la vreo officină din Cipru¹⁶. De altfel, prin poziția sa geografică, Scythia Minor a fost permeabilă la influențele Orientului (Asia Mică, Siria, Egipt), iar dovezile arheologice în acest sens sunt multiple¹⁷.

Așadar piesele prezentate vin să îmbogățească colecțiile muzeului conștanțean, augmentând totodată cunoștințele noastre despre relațiile economice statornicite de-a lungul veacurilor între metropola tomitană și alte centre înfloritoare ale lumii antice.

¹⁴) Ibidem, p. 71.

¹⁵) Ibidem, p. 72.

¹⁶) D.B. Harden, *op. cit.*, p. 180.181.

¹⁷) Pentru perioada târzie, personificarea anotimpurilor — așa cum apare pe paharul de la Tomis — ne este documentată și pe câteva casete găsite în necropole din Panonnia, cum ar fi Kisarpar și Fenékpuzsza (Helmut Buschhausen, *Die spätromischen Metallschmiede und frühchristlichen Reliquiare*, ÖAW, I. Teil. Katalog, in Wiener Byzantinische Studien, Band IX. Wien, 1971, Taf. 50–51, Nr. A 46; Taf. 54–55, Nr. A 48.

IN DEN NEKPROPOLEN VON TOMIS AUFGEFUNDENE, IN FORMEN GEBLASENE IMPORTGLASGEFÄSSE

Zusammenfassung

Die Verfasser veröffentlichen einige in Formen geblasene Gefässe, die für unser Land Unikatwert haben. Die Behälter werden in die Luxus-kategorie des vitrischen Materials eingestuft und sind im sämtlichen Römischen Reich ziemlich wenig zahlreich.

Zeitlich werden sie in die römische Epoche, ins 1. — 2. Jh. n. Chr. datiert. Da sie keine vor Ort erzeugte Produkte sind, sind sie mit Sicherheit auf dem Handelsweg nach Tomis gelangt. Es besteht kein Zweifel darüber, dass sie morgenländischer Herkunft sind, schwieriger ist aber ihre Zuordnung dem einen oder anderen Produktionszentrum.

Dennoch ist der Becher mit mythologischer Ikonographie ein Produkt einer *officina* aus Kleinasien, da die meisten davon aus dieser Gegend stammen. Das mehrflächige Fläschchen gehört zu einer syrischen Werkstatt; die syrischen Ausfuhrwaren haben einen besonderen Vorrang an der nördlichen und westlichen Küste des Schwarzen Meeres. Auch die Gefässe mit der Inschrift ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ ΕΦΩΠΑΡΕΙ sind vorzüglich einer syrischen Werkstatt zuzuordnen; dabei ist ihre Zugehörigkeit einer *officina* von Zypern nicht auszuschliessen.

Übrigens ist Scythia Minor dank der geographischen Lage den Einflüssen des Orients (Kleinasien, Syrien, Ägypten) ausgesetzt gewesen. Die archäologischen Beweise dafür sind zahlreich.